УДК 821.111 - 31.09 (73)

Шебуренкова Т. В.

КОНЦЕПТ СВОБОДИ ЯК ОДИН ІЗ КОМПОНЕНТІВ МІФУ ПРО АМЕРИКАНСЬКУ МРІЮ У РОМАНІ ПОЛА ОСТЕРА «ЛЕВІАФАН»

Статтю присвячено проблемі функціонування концепту свободи, як одного із компонентів національного міфу про американську мрію. Робота висвітлює специфіку переосмислення міфологічного концепту «свобода» у романі сучасного американського письменника Пола Остера «Левіафан». У цьому контексті визначено наративні стратегії письменника; досліджено характер функціонування національної історії, міфології, пам'яті у творі. Відповідно до поставленої мети, простежено особливості репрезентації національних символів, певних епізодів з історії держави. Своєю чергою, з'ясовано роль образу статуї Свободи, та визначено специфіку його переосмислення автором.

Ключові слова: *американська мрія, свобода, статуя Свободи, національний міф, національна історія.*

Статья посвящена проблеме функционирования концепта свободы, как одного из компонентов национального мифа про американскую мечту. Работа раскрывает специфику переосмысления мифологического концепта «свобода» в романе современного американского писателя Пола Остера «Левиафан». В этом контексте определены нарративные стратегии писателя; исследовано характер функционирования национальной истории, мифологии, памяти в произведении. Согласно поставленной цели, раскрыты особенности репрезентации национальных символов, эпизодов из истории государства. В свою очередь, определена роль образа статуи Свободы, специфика его переосмысления автором.

Ключевые слова: *американская мечта, свобода, статуя Свободы, национальный миф, национальная история.*

The article deals with the problem of functioning of one component of the national myth about American dream – «liberty». The thesis discovers the specific of mythological concept presenting in the novel of modern American writer Paul Auster «Leviathan». In this context the authors narrative strategies are investigated; the character of functioning of national history, mythology, memory in the novel are analyzed. According to the main objective of the essay the specific of national symbols and certain episodes from the history of America representing is discovered. The article reflects the role of Statue of Liberty image and defines its particular representing in the «Leviathan».

Key words: *American dream, liberty, Statue of Liberty, national myth, national history.*

Протягом усієї історії США американська мрія залишалась одним із найбільш впливових міфів, який обумовлював специфіку національної ідентичності спільноти. Міф про «американську мрію» став для нації соціокультурним фреймом, який, апелюючи до колективного досвіду, й досі визначає характер та поведінку американців. Історію цього міфу можна простежити від зародження США і до сьогодні. Кожна доба привносила свої зміни, переосмислювала та редагувала сутність «американської мрії». Проте він залишався одним із тих чинників, що сприяв уніфікації різних етнічних груп, які населяють Америку, у єдину спільноту високої ступені інтеграції. Зважаючи на те, що США є багатокультурною нацією, що існує у межах єдиної надкультури, процес творення єдиної національної міфології ускладнюється етнічним плюралізмом [2]. У цьому складному процесі «американська мрія» проявляє себе як сукупність ідеальних зразків, які охоплюють різні сфери життя, і стає підґрунтям для появи емоційного зв'язку індивіда з нацією. Однією з найбільш стійких міфем, що виявилась актуальною і для сьогодення, є свобода. Саме прагнення свободи є однією з причин створення Нової Англії; вона ж стає чинником, що сприяла активному заселенню континенту, просуванню на Захід Америки. Найбільш яскраво цей образ відбився у Декларації про незалеж-

ність, де проголошувалась рівність можливостей для всіх американців, що відтак давало право на вибір та самовизначення. У колективній свідомості американської спільноти цей концепт усвідомлюється як один із чинників творення національного характеру. Поняття свободи виходить за межі конституційних гарантій – воно належить до сфери традицій, оскільки віра у вільну країну й людину передається з покоління у покоління.

До Американської мрії та міфологічного концепту американської свободи звертається сучасний американський письменник Пол Остер. Їх критичне осмислення на тлі сучасного історичного континууму США стали центральними темами романної творчості автора. Неодноразово письменником досліджувались такі проблеми як вибір, право на власну позицію, на свій життєвий шлях. У цьому контексті митець пропонує по-новому поглянути на національні американські символи, прослідкувати їх витоки, з'ясувати місце цих символів у сучасному світі.

Ця проблема й досі залишається актуальною, по-перше, з огляду на підвищену зацікавленість дослідників місцем національної міфології у сучасному історичному процесі; по-друге, інтересом літературознавців до постаті самого Пола Остера, як одного з найяскравіших представників постмодерністської літератури США.

Проблемі свободи у контексті дослідження явища «американської мрії» присвячені роботи Джеймса Адамса «Епос Америки» (The Epic Of America) Фредеріка Карпентера, Стюарта Холбрука, Деніела Бурстина, Лоуренса Ченоуета, О. Зверева, Танкреда Голенпольського, В'ячеслава Шестакова. Різні аспекти національних проблем досліджувались у збірці, присвяченій американському характерові, і, зокрема, статті, що досліджували «мрію» у різних контекстах [1]. Вітчизняна наукова думка теж опікувалась дослідженням зв'язків американської мрії з національною літературою. Слід відзначити роботи Т. Денисової, Н. Висоцької.

Зарубіжні літературознавці приділяли увагу таким аспектам творчості письменника, як інтертекстуальність, вплив американських трансценденталістів на його творчість тощо. Серед розвідок американських авторів, присвячених прозі П. Остера, слід відзначити статті Е. Расселла, Н. Доусон та С. Елфорда, які висвітлюють особливості поетики «Нью-Йоркської трилогії». Російські літературознавці М. Броніч, В. Прозоров, О. Анциферова вивчали інтертекстуальність романів П. Остера, проблему переосмислення американської системи цінностей, лінгвістичні аспекти романів письменника, проблему літературної кінематографічності одного з романів автора тощо. Досліджували жанрову специфіку його творів [5]. Натомість лише окремі національні концепти у романній творчості П. Остера, зокрема, свобода індивідуального вибору, привертали увагу дослідників [3].

У даній статті ставиться за мету з'ясувати значення міфологічного концепту «свобода» у романі Пола Остера «Левіафан». Відповідно, слід з'ясувати специфіку тлумачення письменником даного поняття.

За об'єкт дослідження обрано твір «Левіафан», де проблема свободи розглядається найбільш цілісно. Відповідно, предметом статті є концепт свободи як один із компонентів міфу про американську мрію у романі Пола Остера «Левіафан».

Постмодерністська література США нерідко звертається до теми розбіжності мрії та реальності у сучасному світі. На сторінках сучасної американської прози підкреслюється бінарна опозиційність цих двох концептів, неможливості втілення у життя ідеалу. Все частіше сучасні науковці акцентують увагу на ілюзорності «американської мрії». Так, Деніел Бурстин, наголошує на небезпеці, що таїть у собі цей міф. Дослідник зауважує, що американці сумнозвісні як країна, де неможливе сприймається як щось дещо менш досяжне, ніж просто важко. Таким чином, загрозу становить нереальність, яка може підмінити Американські мрії Американськими ілюзіями, ідеали – образами [7, с. 240].

У сучасній літературі відгомін на цю проблему отримує сатиричне забарвлення. У американському постмодерністському дискурсі національний міф розщеплюється та втрачає первісне значення. Він перетворюється на маску, яка покликана зробити акцент на сучасній духовній кризі, виштовхнути на поверхню усі національні проблеми. Інтертекстуальність, пародія, фрагментарність стають інструментами для створення критичного нарису сучасності. У прозі Джеймса Донліві, Джона Хоукса, Джона Барта, знаходимо такі проблеми як втрата духовності, цілей; технічний прогрес сприймається як застій та абсурд. У свою чергу, «американська мрія» перетворюється на «споживчу культуру» та гонитву за грошима. Відтак головною проблемою стає підміна цінностей, яку не бажає помічати суспільство.

Специфічне трактування американської мрії та її місця у сучасному світі пропонує Пол Остер. Роман «Левіафан» стає виразником думок автора з приводу соціально-політичного життя нації за часів рейганівської Америки. Події реальної історії доповнюються клішованими, стереотипними образами та вплітаються у художній текст автора. Екзистенційні та етичні проблеми роману розкриваються через традиційну для постмодерністської художньої літератури гру з історичними фактами, національними символами.

Головний герой роману письменник Бенджамін Сакс вдається до «безкровного тероризму» як акту протесту проти внутрішньої політики держави, проти знівельованих американських цінностей та мрій. У результаті нещасного випадку Бенджамін сам стає жертвою вибуху. Про його діяльність розповідає Пітер Аарон – друг, який, дізнавшись про трагедію, намагається розказати правду до того, як честь Сакса буде спаплюжена ЗМІ.

Під «безкровним тероризмом» розуміється підривання копій статуй Свободи по всій країні.

Для Сакса акт знищення національного символу Америки – це бунт проти забуття владою про свободу громадян, у якій, власне, і коріниться сама ідея Сполучених Штатів. Дії героя позбавлені парадоксальності, оскільки вони покликані очистити свідомість нації від символів, які вже давно втратили свій зміст.

Від початку оповіді концепт свободи та її монументальне втілення стають наскрізними образами, які, однак, часто приховані за численними перипетіями сюжету. Ідея роману починає розкриватися вже на початку оповіді, проте викристалізовується лише наприкінці, що дозволяє досягти ефекту «снігової кулі» – поступового зростання напруги. Такі наративні стратегії письменника дозволяють зрозуміти усю глибину трагедії, що розгортається на сторінках «Левіафана».

Відчуття «задухи», втрачених ілюзій з приводу права на самовизначення, вільний вибір з'являється у зав'язці роману й стає ниткою, що переплітає долі двох героїв під час їх першої зустрічі. Свій від'їзд з Америки Аарон пояснює так: «France. I lived there for close to five years… I felt I needed some breathing room, that's all» [6, с. 14]. Цей факт напряму перегукується з життям самого автора, який з 1971 р. прожив чотири роки у Франції. Повернення героя до Америки пояснюється ним у іронічній тональності: «I woke up one morning last summer and told myself it was time to come home. Just like that. I suddenly felt I'd been there long enough. Too many years without baseball, I suppose. If you don't get your ration of double plays and home runs, it can begin to dry up your spirit» [6, с. 15]. Ностальгія за бейсболом співвідносить героя лише з певними національними атрибутами. Така вибірковість наголошує на відчуженості Пітера від Америки як держави, але підкреслює його ідентичність з нацією та її традиціями.

Порівняно з Саксом, незадоволення Аарона видається придушеним, та неусвідомленим. Він не може пояснити причину «задухи», що змусила його поїхати – є лише констатація «нестачі повітря». Натомість, Сакс абсолютно чітко формулює свою позицію у романі «Новий Колос»: «Still, in spite of the fact that he wasn't writing about himself, I understood how deeply personal the book must have been for him. The dominant emotion was anger, a full-blown, lacerating anger that surged up on nearly every page: anger against America, anger against political hypocrisy, anger as a weapon to destroy national myths» [6, с. 40]. Першопричина гніву коріниться у нівелюванні таких традиційних для Америки цінностей, як свобода, право на самовираження. Відмова Сакса йти до лав армії й брати участь у в'єтнамській війні стали причиною його ув'язнення. У такий спосіб герой за будь яких обставин намагається відстояти своє право на вибір: він відмовляється від будь-яких компромісів: «I didn't want to run away. I felt I had a responsibility to stand up and tell them what I thought» [6, с. 19-20].

Пам'ять про історію становлення держави дає можливість Бенджаміну відстоювати власну позицію за будь яких обставин. Його роман «Новий Колос» є квінтесенцією американської історії. Численні інтертекстуальні зв'язки з найкращими зразками національної та світової літератур, у які вплітаються сюжети з життя відомих американських діячів, національних героїв стають основою твору. Гра з фактами, персонажами стає стратегією інтелектуальної прози Сакса. У такий спосіб підкреслюється роль історичної пам'яті. Саме вона має бути постійним нагадуванням про первинні цінності та ідеали спільноти, а не символи та артефакти.

Для романної творчості Остера наскрізним мотивом є випадковість, яка має на меті довести непередбачуваність життя. Одночасно з цим, підкреслюється специфічність американського топосу. У свідомості багатьох поколінь США були державою, де не існувало нічого неможливого. Підкреслити це покликані наведені у романі факти про зустріч Петра Кропоткіна, місіс Джефферсон Девіс та Букера Т. Вашингтона: «So for the next hour this unlikely trio sat around drinking tea together and making polite conversation: the Russian nobleman who sought to bring down all organized government, the ex-slave turned writer and educator, and the wife of the man who led America into the bloodiest war in defense of the institution of slavery» [6, с. 23].

Образ статуї Свободи стає наскрізним у романі. Парадоксальність та фальшивість цього національного символу виявляється у тому, що в ньому вже закладений певний елемент примусу: соціум намагається змусити Сакса любити Американські традиції, тим самим позбавляючи його права вибору. У романі статуя перетворюється на беззмістовний артефакт, втрачаючи своє первинне значення. Антагоністом пам'ятникові виступає сам Сакс, який несе у собі цінності та ідеали нації.

Використовуючи прийом гри, традиційний для постмодерністського дискурсу, автор переосмислює значення національних символів, роль яких зводиться до нагадування соціуму про певні важливі події у житті країни. Проте вони позбавлені можливості діяти. У такий спосіб підкреслюється їх пасивність. При цьому акцентується роль особистості у збереженні традицій спільноти. Саме їй належить право діяти. Для Остера замало сімейних відвідин статуї Свободи, щорічного святкування Дня Незалежності та Дня Подяки, оскільки такі дії позбавлені змісту. Це доводить випадок, який змушує Сакса переосмислити своє життя. Через статтю про статую Свободи герой змушений залишитись на День Незалежності у місті. Тоді ж під час вечірки він випадає з вікна й чудом залишається живим. Мить падіння стає рушійною силою роману й змінює усе життя Бенджаміна: «… for no sooner did we both laugh at the idea of falling through the Statue of Liberty than Ben fell from the fire escape» [6, с. 109]. Символічною є згадка про милування Аароном статуєю Свободи за мить до падіння Сакса: «The Statue of Liberty stood of to our left in the harbor, incandescent in its floodlit glory…» [6, с. 108]. У такий спосіб автор підкреслює зв'язок Сакса і Статуї. Їх взаємозалежність простежується від початку становлення Бенджаміна

як особистості й до кінця його життя. Від неї він отримує свій перший «політичний урок»; вона фігурує у сімейних історіях родини Саксів, з'являється на сторінках першого роману Бена, стає героєм його байок, з нею пов'язана його терористична діяльність. Усі ці епізоди підкреслюють бінарну опозиційність двох образів, й, одночасно, їх тісний зв'язок.

Автором робиться акцент на час подій – переламним моментом стає прихід до влади Рейгана. Саме тоді відбувається усвідомлення Саксом своє відчуженості від соціуму: «The era of Ronald Reagan began. Sachs went on doing what he had always done, but in the new American order of the 1980s, his position became increasingly marginalized… Almost imperceptibly, Sachs came to be seen as a throwback, as someone out of step with the spirit of the time» [6, с. 104]. Неприйняття Америки, у її модифікованому владою вигляді, робить Бенджаміна чужинцем. Дорога як переламний етап у житті героїв є традиційним мотивом для романів Остера. Подібним чином мандрівка змінює і Сакса. У цьому контексті доцільно пригадати слова Крістевої стосовно чужинця: «Таємна рана, часто невідома йому самому, штовхає чужинця у блукання. Проте цей пасинок її не усвідомлює: виклик заглушує в ньому скаргу» [4, с. 11]. Після пригоди, яка сталась з Саксом на дорозі (у результаті самооборони, він вбив Ріда Дімаджо), починаються блукання героя, проте вони не приносять йому полегшення доти, доки він не усвідомлює причини свого болю. Виходом з кризи стає розуміння необхідності діяти. Письменницька діяльність здається героєві пустою, й він відчуває необхідність конкретних дій. Смерть Дімаджо стає поштовхом до терористичної діяльності Сакса.

Так, Дімаджо із антагоніста Сакса перетворюється на протагоніста. Після випадкової та фатальної зустрічі на дорозі відкривається уся правда про Ріда. Холоднокровний убивця, випадково зустрінутий на дорозі, поступово розкривається як людина ідеї, інтелектуал та борець. Він належав до ліворадикальної групи екологів, але згодом розпочав свою власну діяльність, ймовірно пов'язану з тероризмом. Так відбувається трансформація головного героя, який полишає власне життя, та намагається компенсувати смерть Дімаджо, зайнявши його роль у сім'ї Ріда. Він знайомиться з його колишньою дружиною, намагається стати гарним батьком для його дочки. Відтак життя двох героїв накладаються одне на одне. Пройшовши той самий шлях, що і його жертва, Сакс нарешті усвідомлює своє покликання: «The purpose I had contrived for that money was just as meaningful as my original plan. More meaningful, in fact… I would be using it to express my own convictions, to take a stand for what I believed in, to make the kind of a difference I had never been able to make before. All of a sudden, my life seemed to make sense to me» [6, с. 228]. Так він стає «Фантомом Свободи» – підривником копій статуї по всій країні.

Акт знищення монументів символізує зневагу влади до свободи особистості. Нове ім'я Бенджаміна, яким наділяє його ЗМІ, може буде трактоване подвійно. Перш за все, «фантом» означає його невловимість. Проте «Фантом Свободи» може одночасно символізувати й те, на що перетворився концепт свободи. Вибух має стати різким дисонансом у всезагальній атмосфері затишшя. Проте дії Сакса стали предметом не лише дискусій, але і бізнесу: випуск сувенірів з написом «Фантом Свободи», шоу на телебаченні тощо. У такий спосіб він сам перетворюється на такий же артефакт – символ певної сторінки в історії держави.

У романі «Левіафан» Пол Остер намагається переосмислити роль національних символів у сучасному житті спільноти. Зокрема, письменник пропонує свій погляд на значення традиційних символів Америки у сучасному житті держави. Акцент робиться саме на пам'яті про історію націєтворення, а не на мертвих артефактах та механічному відтворенню ритуалів та традицій. Наскрізний образ роману – статуя Свободи – уособлює означник без означуваного, що призводить до його символічного знищення. Одночасно наголошується на ролі людини у збереженні та відстоюванні великої ідеї нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Американский характер. Импульс реформаторства : Очерки культуры США / [сост., отв. ред. О. Э. Туганова]. – М. : Наука, 1995. – 319 с. – (РАН, Научный совет по истории мировой культуры).
2. Белик А. А. Культурология : Антропологические теории культур : учебное пособие [Електронний ресурс] / Андрей Белик. – М. : Изд-во РГГУ, 1998. – 239 с. – Режим доступу до книги : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Belik/index.php.
3. Бронич М. Переосмысление американских ценностей : свобода выбора в романе Пола Остера «Храм Луны» / М. Бронич // Американские исследования : Ежегодник, 2004–2005 / [под ред. Ю. В. Стулова]. – Минск : Пропилеи, 2006. – С. 42–49.
4. Кристева Ю. Самі собі чужі / Юлія Крістева ; [пер. з фр. Зоя Борисик]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 262 с.
5. Прозоров В. Пол Остер : Искусство правильных вопросов : [монография] / Владимир Прозоров. – Петрозаводск : Изд-во КГПА, 2009. – 104 с.
6. Auster P. Leviathan / Paul Auster. – London : Faber & Faber, 2005. – 245 p.
7. Boorstin, D. J. The image or what had happened to the American dream / Daniel Boorstin. – London : Weidenfeld and Nicolson, 1961. – 315 p.

© Шебуренкова Т. В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 05.05.10 р.